

Indikatori potencijalne darovitosti predškolske djece u području likovne kreativnosti

Stanić, Elisabetta

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education in Rijeka / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:999838>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Elisabetta Stanić

**Indikatori potencijalne darovitosti predškolske djece u području likovne
kreativnosti**

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

**Indikatori potencijalne darovitosti predškolske djece u području likovne
kreativnosti**

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Likovna metodika u integriranom kurikulumu

Mentor: dr.sc. Anita Rončević

Student: Elisabetta Stanić

Matični broj: 02990102652

U Rijeci,

rujan 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam završni rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog/završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.“

Potpis: _____

Sažetak

U ovom radu interpretira se problematika indikatora potencijalne darovitosti u području likovne kreativnosti predškolske djece. Navedena je terminologija darovitosti, dara, kreacije i drugih oblika iskazivanja potencijala. Definirana su područja likovnog stvaralaštva u čemu se prednost daje likovnoj kreativnosti u skladu s temom rada. Rad se temelji na teorijskim spoznajama, njihovoj primjeni u praksi i situacijskim razlikama. U sklopu pisanja rada provedeno je istraživanje na istu temu kojim su se utvrdili indikatori likovne kreativnosti te njihova korelacija s raznim sociodemografskim podacima. Na taj način se doprinosi stvaranju temelja za što prosperitetniju odgojno-obrazovnu praksu upravo identifikacijom darovitih.

Ključne riječi: *darovitost, predškolski odgoj i obrazovanje, likovna kreativnost, indikatori*

Abstract

The paper deals with the topic of indicators of talented preschool children in the field of art creativity. It deals with the terminology of gifted, talented, creative children and other variations of emphasized potentials. The fields of creative art are defined and explained where the main stress is given to the main topic- creative art. The paper is based on theoretical knowledge and on the practical application of it. Within the paper there is a research regarding the same topic in which the indicators are emphasized as well as their connection with sociodemographic features. That is a way of contributing to make the foundations for a prosperous educational practice.

Keywords: *ability, preschool education, art creativity, indicators*

SADRŽAJ

1. UVOD.....	2
2. DAR, KREACIJA I TALENT	3
2.1. Talentiranost i darovitost.....	3
2.2. Bistro i darovito dijete.....	4
2.3. Definicija darovitosti.....	6
3. KREATIVNOST	10
3.1. Shvaćanje kreativnosti	10
3.2. Definicija kreativnosti.....	11
3.3. Mjerljivost kreativnosti	11
3.4. Razvojni stupnjevi kreativnosti.....	13
3.5. Darovitost u području likovne kreativnosti.....	16
4. INDIKATORI POTENCIJALNE DAROVITOSTI.....	19
4.1. Potencijalna darovitost u području likovne kreativnosti.....	19
4.2. Tipovi darovite djece.....	20
4.3. Predrasude, stereotipi i lažna uvjerenja.....	21
4.4. Identifikacija darovite djece	22
4.5. Indikatori darovitosti u likovnom području	24
5. INDIKATORI POTENCIJALNE DAROVITOSTI PREDŠKOLSKE DJECE U PODRUČJU LIKOVNE KREATIVNOSTI.....	27
6. ZAKLJUČAK.....	37
7. LITERATURA	39

1.

1. UVOD

U ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, prema suvremenoj paradigmi shvaćanja djeteta, dijete je svakako sagledano kao neiscrpni potencijal. Razni se potencijali u djeci manifestiraju na različite načine, a nerijetko se takav potencijal upravo iskazuje u likovnom području. Razni oblici potencijala variraju od pojedinca do pojedinca i dosežu različite razine i rezultate. Vrlo često je upravo riječ o obliku darovitosti u nekom od likovnih područja. Darovitost u području likovne kreativnosti zauzima važno mjesto u prepoznavanju individualnih potreba djece. Specifičnosti koje se vežu z darovitost u području likovne kreativnosti jesu upravo individualizirani pristup budući da se darovitost ne manifestira prema određenom obrascu, već je situacijski uvjetovana i promjenjiva. U tom je kontekstu važno poznavati okvirne indikatore koji upućuju na darovitost. Problem rada usmjeren je upravo na indikatore potencijalne darovitosti u području likovne kreativnosti kod djece rane i preškolske dobi. Drugim riječima, naglasak je stavljen na definiranje i problematiziranje teme te sistematizaciju konkretnih indikatora. U prilog tome ide istraživanje koje interpretira istu tematiku, odnosno kojim se nastoji povezati sociodemografske značajke s manifestacijom darovitosti kod djece predškolske dobi. U izradi rada korištene su istraživačke metode u svrhu što jezgrovitije i konkretnije realizacije. U radu je uostalom predstavljen i pregled teorijskih spoznaja o tematici, te njihova primjena u praksi.

2. DAR, KREACIJA I TALENT

Za potrebe interpretiranja problematike o indikatorima potencijalne darovitosti važno je prvobitno terminološki analizirati ovo područje. Prilikom opisivanja tematike indikatora darovitosti, poželjno je prvo definirati što je darovitost. Darovitost je moguće definirati na razne načine i teško je strogo se opredijeliti za jednu od definicija. Prije svega, potrebno je razgraničiti nekoliko sličnih pojmova koji se često povezuju i isprepliću s darovitošću. Nailazi se na pojmove koji općenito u opisu ističu jake strane pojedinaca, radi se o sposobnijim pojedincima i pojedincima koji se po svojim karakteristikama na neki način ističu i dižu iznad prosjeka (George, 2003). U tom segmentu mogu se spomenuti razni pojmovi kao što su: nadarenost, talentiranost, darovitost, kreativnost, bistri pojedinci i slično. Neki od navedenih pojmova su gotovo istoznačni, a za takve se pojedince koriste još i ovi nazivi: sposoban, sposobniji, izuzetan, većih obrazovnih potencijala, velikog akademskog potencijala, izniman, koji prima više znanja i slično (George, 2003). Definicije variraju od autora do autora, no poglavito se radi veća razlika između pojmova talentiranosti i darovitosti, dok se darovitost i nadarenost razlikuju tek u jezikoslovnom području.

2.1. Talentiranost i darovitost

Unatoč razlikovanju tih dvaju pojmova, u praksi se primjenjuju slična ili ista pravila prilikom njihovog klasificiranja. Prema Zakonu o darovitoj i talentiranoj djeci, djeca i mladi koji su iznimno talentirani u mogućnosti su dostizati vrlo visoke razine raznih postignuća u odnosu na prosjek odnosno na vršnjake. Te mogućnosti pokazuju u intelektualnom, stvaralačkom i umjetničkom području, a također se i spominje neuobičajena sposobnost vođenja i isticanje u pojedinim akademskim područjima kod takvih pojedinaca. Još neke definicije opisuju područje talentiranosti i darovitosti kao određenu zrelost pojedinca koji je na završetku nekog obrazovnog razdoblja ili se nalazi jedno obrazovno razdoblje ispred svojih vršnjaka, a to dovodi odgojno-obrazovne institucije u situaciju da je potrebno osigurati izmjenjene uvjete za tog pojedinca kako bi

se njegov prosperitet mogao poštivati. Iako se za darovitost i talentiranost često primjenjuju ista pravila, među njima postoji spomenuta razlika. Darovitost se manifestira kod onih pojedinaca koji pokazuju izuzetne uspješnosti u mnogim različitim područjima, dok se talentiranost manifestira kod pojedinaca koji pokazuju potencijal za postizanje izuzetnih uspjeha u jednom segmentu djelatnosti (George, 1997 prema George, 2003). Nasuprot tome, smatra se da je uvjet talentiranosti postizanje uspjeha odnosno nekih postignuća u određenom području, a darovitost posjedovanje sposobnosti za takvo što. To bi značilo da se pod pojmom talentiranosti podrazumijeva svojevrsna razina aktiviteta pojedinca (Cvetković Lay i Sekulić Majurec, 1998). Uz to, autori navode kako se u novije vrijeme pojam talenta koristi u smislu uže, specijalizirane darovitosti u nekom području odnosno područno specifične nadarenosti. Unatoč tome, talent se ponekad klasificira i kao niža razina darovitosti (Čudina Obradović, 1990).

2.2. Bistro i darovito dijete

Što se tiče ostalih pojmova kojima se definiraju sposobniji pojedinci, osim navedene talentiranosti, darovitosti i nadarenosti, može se naići i na pojam bistrog pojedinca. Bistro dijete se razlikuje od darovitog djeteta. Darovito dijete pokazuje niz ponašanja koji potencijalno upućuju na konkretnu darovitost, međutim bistro dijete će (pogotovo u predškolskoj dobi) iskazivati tek neke od karakterističnih obrazaca ponašanja. Najčešće je to vidljivo u naprednijem odnosno superiornijem razvoju sposobnosti. Neki od tih pojedinaca će uz povoljne okolne faktore tu sposobnost pretvoriti u darovitost. Za to su potrebni povoljni uvjeti, nasljedne osobine i razni odgojni utjecaji. Razna su ponašanja koja pomažu pri diferenciranju darovitog od bistrog djeteta, što je vidljivo u *Tablici 1* (Cvetković Lay, 1998). Uz to, darovita su djeca za razliku od bistre, podložnija oblicima teškog ponašanja i češće se ne uklapaju u norme (George, 2003). Važno je razgraničiti i biti upućen u razlike između bistrog i darovitog djeteta kako se u sustavu ne bi potkradale greške.

Tablica 1. Razlike bistrog i darovitog djeteta (prema George, 2003 i Cvetković Lay, 1998)

BISTRO DIJETE	DAROVITO DIJETE
Zna odgovore	Postavlja pitanja
Zainteresirano je	Iznimno je radoznalo
Ima dobre ideje	Ima neobične ideje
Trudi se pa dobro prolazi na testovima	Zaigrano je, a ipak dobro prolazi na testovima
Odgovara na pitanja	Raspravlja do u detalje, razrađuje, usavršava
Vođa je skupine	Samosvojno je, često radi samo
Sluša s interesom	Iskazuje snažne osjećaje i stavove o onome što sluša
S lakoćom uči	Već zna
Uživa u društvu vršnjaka	Više voli društvo odraslijih i odraslih
Shvaća značenje	Samostalno izvodi zaključke
Osmišljava zadatke i uspješno ih izvršava	Inicira projekte
Mirno prima zadatke i poslušno ih izvršava	Zadatke prima kritički, a ako ga zanimaju njima se bavi intenzivno i strastveno
Točno kopira zadano	Kreira nova rješenja
Uživa u školi/vrtiću	Uživa u učenju
Prima informacije, upija ih	Služi se informacijama
Dobro koristi naučeno, dobar je tehničar	Traži nove mogućnosti primjene naučenoga, ponaša se kao mali izumitelj
Dobro pamti	Dobro pretpostavlja
Voli izlaganje u dijelovima	U izlaganju teži kompleksnosti

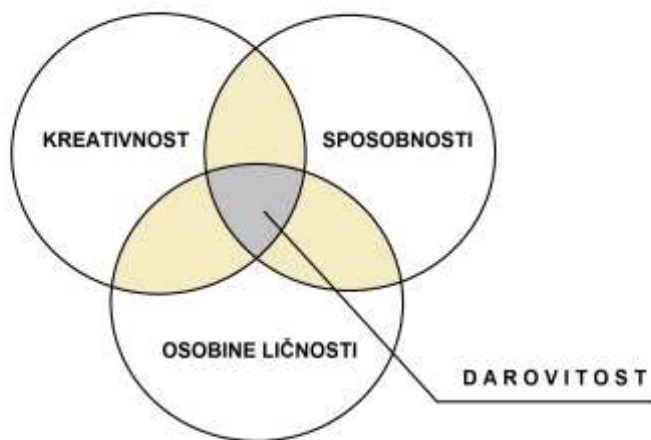
Živahno je pri promatranju	Pažljiv je promatrač
Zadovoljno je vlastitim učenjem, postignućem	Vrlo je samokritično
Pri vrhu je u grupi	Gleda dalje od grupe
Ima dobro pamćenje	Dobro pretpostavlja
Poslušno izvršava zadatke	Vrlo je kritično
Receptivno je	Strastveno je

2.3. Definicija darovitosti

U usporedbi talentirane, bistre i darovite djece dobiva se uvid u definiciju darovitosti. Nije moguće dati jednu jedinu i generalno prihvaćenu definiciju darovitosti. Razlikuje se nekoliko glavnih. Autorica Cvetković Lay (1998) darovitost definira kao sklop osobina koje omogućavaju individui da postiže izuzetno iznadprosječne i izvanredne rezultate u dosljednom ritmu u jednom ili više područja djelovanja. Koren (1989) ističe kako su sposobnosti temelj svakog oblika izvrsnosti odnosno darovitosti te da svi ljudi imaju manje ili više razvijene neke sposobnosti koje ih čine specifičnima. Darovitim pojedincima naziva one koji imaju značajno natprosječno razvijenu jednu ili više takvih sposobnosti. Prema autorici Čudini Obradović (1990) nadarenost se ne odnosi samo na kvalitetno i brzo sakupljanje informacija i reproduciranje znanja, već je ona shvaćena kao upotreba znanja u pogledu donošenja nekakvih promjena, noviteta originalnosti i inventivnosti. To bi bila komponenta svojevrstne kreacije koja je nužna kako bi se darovito dijete istaklo. Takvo je viđenje 1978. godine usustavio Renzulli, čija je definicija darovitosti naišla na najviše odobravanja. Renzullijeva troprstenasta definicija darovitosti (ili nadarenosti) sastavljena je od triju komponenti (tri prstena) koje čine darovitost, one su u međuovisnosti, preklapaju se, nadopunjuju i razvijaju zajedno, ali nisu proporcionalne. Prvu komponentu čine iznadprosječno razvijene sposobnosti, drugu komponentu čine osobine ličnosti i treća, najistaknutija je kreativnost (Cvetković Lay, 1998). Komponenta osobine ličnosti se ponegdje još uže specificira kao snažna motivacija odnosno predanost zadatku (Čudina Obradović, 1990). U mjestu gdje se tri

prstena poklapaju otvara se područje darovitosti, što je vidljivo na *Slici 1*. Sheme Renzullijeve definicije darovitosti variraju, međutim glavna misao je očekivano sadržana.

Slika 1. Renzullijeva troprstenasta definicija darovitosti (Renzulli i Reis, 1985. prema Cvetković Lay, 1998).

Svaka spomenuta komponenta u ovoj definiciji ima svoju svrhu i značaj. Daroviti pojedinci su oni pojedinci koji uspješno mogu razviti ovu kombinaciju osobina i primjeniti je u nekom području djelovanja (Renzulli i Reis, 1985. prema Čudina Obradović 1990). Kao što je prethodno navedeno, ove se tri komponente isprepliću, one su čvrsto vezane jedna uz drugu, ali ne rastu proporcionalno. Neke su od ovih komponenti podložnije promjenama, a druge manje. Sposobnosti su primjerice najmanje podložne promjenama, dok je motivacija najlabilnija komponenta. U tom smislu, prilikom traganja za naznakama darovitosti u djetetu nije pravilno fokusirati se na pronalaženje zastupljenosti svih triju komponenti budući da one dolaze u valovima, naizmjenično. Nije realno očekivati od djeteta (pogotovo predškolske dobi) manifestiranje unutar svih triju komponenti budući da će motivacija predškolskog djeteta trebati duže vremena za razvijanje i održavanje na određenoj razini. U tome

ogromnu ulogu igraju okolinski faktori. Okolinski faktori u međudjelovanju s karakteristikama ličnosti tvore temelj održive ili manje održive darovitosti. Čudina Obradović (1990) ih je klasificirala na sljedeći način:

Karakteristike ličnosti:

slika o sebi
hrabrost
karakter
intuicija
karizma
potreba za postizanjem uspjeha
snaga ega
osjećaj posvećenosti
osobna privlačnost

Karakteristike okoline:

socioekonomsko stanje obitelji
ličnosti roditelja
stimuliranje dječjih interesa
postignuto obrazovanje
prisutnost modela uloge
fizička bolest ili zdravlje
slučajni faktori (smrt, nasljeđe, rastava,
mjesto stanovanja
„duh vremena“

Ukoliko su okolinski faktori kvalitetno zastupljeni, postoje realni izgledi da će se darovitost razviti ili održati. Kod darovite djece najveću ulogu igraju izvanredne sposobnosti koje su najmanje podložne promjenama. Te sposobnosti mogu se podijeliti u dvije skupine: opće intelektualne sposobnosti i specifične sposobnosti. Opće intelektualne sposobnosti iskazuju se putem kognitivnog funkcioniranja, kao i putem metakognicije. Specifične sposobnosti su, kao što naziv govori, malo uže usmjerene, orijentirane su na specifična područja djelovanja, a ta se područja prema Cvetković Lay (1998) dijele na sljedeći način:

1. opće intelektualne sposobnosti
2. specifične školske sposobnosti
3. kreativne ili produktivne sposobnosti
4. sposobnosti vođenja i rukovođenja
5. umjetničke sposobnosti i vještine
6. psihomotorne sposobnosti

Kao drugi prsten Renzullijeve definicije navode se osobine ličnosti. One su klasificirane kao važne iz razloga što same razvijene sposobnosti nisu dovoljne za manifestaciju darovitosti u pojedinca. Osobine ličnosti potiču darovitog pojedinca da iskaže svoju darovitost, a u tom je području najutjecajnija osobina – motivacija. Radi se o motivaciji za rad koja izlazi na vidjelo u specifičnim interesima darovitog pojedinca. Kod takve djece se uočava izuzetna usmjerenost prema cilju aktivnosti koji proizlazi iz vlastitog specifičnog interesa. U ovom području nailazi se na tri indikatora koji su relevantni, a to su: rano iskazivanje specifičnih interesa, velika usmjerenost cilju i snažna radna energija. Treća komponenta troprstenaste definicije je kreativnost. To je jedna od ključnih komponenti pod koju se svrstavaju inovativnost, originalnost i kreacija. Kreativnost je značajna jer uz sve uobičajene izvanredne sposobnosti darovitih ili ne darovitih osoba ova komponenta donosi novinu, donosi nešto svježije, napredak, razvoj (Cvetković Lay, 1998). Prema tim karakteristikama kreativnosti ona se ističe kao ključna komponenta.

3. KREATIVNOST

U interpretaciji problematike o indikatorima potencijalne darovitosti u području likovne kreativnosti važno je definirati i kreativnost. U smislu darovite djece, kreativnost je uvijek područje u kojemu se ta djeca ističu. To se zaključuje prema prethodno pojašnjenom Renzullijevoj troprstenastoj definiciji darovitosti u kojoj komponenta kreativnosti igra ključnu ulogu. Kao i po pitanju darovitosti, kreativnost je također razveden pojam s puno različitih definicija. Teško ju je definirati iako se uglavnom ističu slični obrasci (George, 2003). Iz puno različitih definicija može se razgraničiti vladajuća misao koja se većinski preklapa s onom opće prihvaćenom.

3.1. Shvaćanje kreativnosti

Prije samog definiranja ovog pojma, važno je razgraničiti dva različita konteksta kreativnosti. Prvo shvaćanje je shvaćanje kreativnosti kao stvaralaštva, procesa kreacije. Drugo je shvaćanje usmjereno na nečiju osobnost, dakle slučaj u kojemu se kreativnost promatra kao nečija osobina (Čudina Obradović, 1990). Ova dva različita shvaćanja imaju korijene u dvama različitim psihologijskim pristupima. Prvi je psihoanalitički pristup koji kreativnost definira kao stvaralaštvo koje ima jednu nerazjašnjenu, zagonetnu komponentu, nedokučivu i daleko od svjesnosti pojedinca. Prema njemu je kreativnost spontana, potaknuta podsvjesnim nagonima i skrivena. Drugi je pristup psihometrijski pristup kojim se ističe mjerljiva komponenta kreativnosti. Prema ovom pristupu kreativnost je sagledana kao nečije ponašanje, pod utjecajem je naše kognicije, predvidiva je i pod kontrolom je. Unatoč tome postoji i treće shvaćanje kreativnosti, a to je shvaćanje prema kojemu je ona sagledana kao mogućnost aktiviranja procesa pomoću kojih se dolazi do stvaralaštva. U tom se području ističu divergentno i konvergentno mišljenje (Čudina Obradović, 1990). Cijeli pojam kreativnosti u području darovitosti više se usmjerava prema psihometrijskom pristupu koji bi trebao biti egzaktniji, jasniji i mjerljiviji.

3.2. Definicija kreativnosti

Budući da je teško definirati kreativnost, autori se slažu da je kreativnost opći ljudski potencijal kojim se doprinosi stvaranju ideja (George, 2003). Opisuju kreativnost kao sposobnost koja se kod djece može prepoznati u originalnim, neuobičajenim pitanjima i odgovorima, izjavama, smislu za improvizaciju, hrabrosti i slično (Cvetković Lay, 1998). U drugim se slučajevima izbjegava definiranje pojma, već se radije opisuju osobine kreativnog pojedinca. Prema tome, kreativni pojedinac je onaj koji uočava, vidi, doživljava, kombinira stvari i pojave na nov, svjež i neuobičajen način. Uz to, on proizvodi nove ideje i drugačija djela (Čudina Obradović, 1990). Kao osnovne karakteristike kreativnosti sagledane u području likovnosti ističu se: velika nezavisnost u upotrebi informacija, pojmova i impresija; manipuliranje vizualnim predodžbama radi izražavanja misli i ideja te naposljetku sklonost organiziranju. Pritom se sklonost organiziranju sagledava kao svjesna aktivnost, u kojoj dominira smisao poretka i reda.

3.3. Mjerljivost kreativnosti

Budući da definicija kreativnosti nije egzaktno određena, već je pomalo i apstraktna, teško je nedvojbeno ustanoviti njenu razinu prisutnosti. Drugim riječima, kreativnost je s obzirom na definiciju izrazito teško mjerljiva. Postoje mnogi testovi za mjerenje kreativnosti, a niti jedan od njih ne može se uzeti za klasificiranje „kreativnih“ i „ne kreativnih“ (Čudina Obradović, 1990). Takvim se pristupom može pretpostaviti da se svi ljudi rađaju kreativnima, ali razina te kreativnosti varira. Jedan od najprihvaćenijih mjernih instrumenata je Torranceov test kreativnog mišljenja. Taj je test moguće primjeniti na dva načina: na verbalnoj i na grafičkoj razini. Torranceovim testom se od pojedinca očekuje da iskaže prijedlog za usavršavanje neke igračke, da dovrši neku sliku, smisli razne mogućnosti upotrebe uobičajenih predmeta i slično. Svakim dijelom testa mjere se četiri područja koja određuju kreativnost:

- fluentnost
- fleksibilnost

- originalnost
- elaboracija

Fluentnost uključuje količinu, brojnost različitih rješenja i mogućnosti. Fleksibilnost uključuje razmišljanje u više različitih kategorija i pristupa. Originalnost slovi kao sposobnost dolaženja do novih, neobičnih, nesvakidašnjih zaključaka odnosno jedinstvenosti. Naposljetku, elaboracija je iskazana kao sposobnost pridodavanja detalja i razrađivanja zamisli. Osim Torranceovog testa, Clarke je razradio integralni model kreativnosti koji također obrađuje četiri komponente. Prva dimenzija uključuje opažanje problema i donošenje rješenja. Druga dimenzija vezana je uz emocionalnu dobrobit djece, pri tome ukoliko dijete ima pozitivnu sliku o sebi, to će mu pomoći ostvariti neke od svojih zamisli. Treća dimenzija vezana je uz intuitivnu komponentu, nagon i maštu. Četvrta dimenzija vezana je uz osjetilnost koja podrazumijeva visoku razinu mentalnog i tjelesnog razvoja. U testovima kreativnosti nastoji se poticati svako od područja kreativnosti tako da se djecu potiče na iskazivanje divergencije, fleksibilnosti i originalnosti. To se postiže zadavanjem malog broja granica, ali održavanje testa na izazovnoj razini. Jedan od vrlo jednostavnih testova kreativnosti je Urbanov i Jellenov test. Sastoji se od A4 papira na kojemu je ocrtan kvadrat, a u kvadratu se nalazi pet nepovezanih elemenata. Izvan kvadrata se nalazi još jedan element. Djetetu se kaže uputa da je jednom živio čuveni slikar koji je radio na tom crtežu, ali je morao otići radi hitnoće te se nikad nije vratio dovršiti taj crtež. Zatim se zamoli dijete da dovrši crtež u određenom vremenskom roku i da mu naziv. Ukoliko dijete postavi pitanje, potrebno je samo ga zamoliti da se drži zadatka. Svako će dijete zadatak shvatiti i upriličiti na različit način, s obzirom na vlastita promišljanja. Jednako tako, neka će djeca drugačije shvatiti pravila, drugačije razmotriti papir i „granice“ na njemu, te naposljetku drugačije će mu i pristupiti. Prilikom ocjenjivanja testa ističe se 11 kriterija ocjenjivanja:

1. nastavljanje – proširenje šest elemenata
2. dopunjavanje – dodaci na proširenja
3. novi elementi, novi dodaci, figure ili simboli
4. povezivanje – crte između elemenata

5. povezivanje u temu
6. prelazak granice pomicanjem izvan okvira, što upućuje na sklonost riziku
7. perspektiva
8. pokazatelji smisla za humor
9. nekonvencionalnost, npr. okretanje papira –apstrakcija
10. brzina – vremenski okvir od 15 minuta
11. primjerenost naslova

Prilikom identifikacije kreativnosti važno je načelo objektivnosti. Nije poželjno previše se oslanjati na tradicionalna sredstva identifikacije jer ona ne obuhvaćaju uvijek svu kreativnu djecu. Glavna sastavnica cijele tematike kreativnosti je svakako divergentno mišljenje, koje se gotovo poistovjećuje s kreativnošću, premda se ono gleda kao misaona komponenta, odnosno misaona operacija. Ono podrazumijeva stvaranje novih, prije nepostojećih rješenja, različitih, ali funkcionalnih. Uz divergentno mišljenje, nailazi se na njegov par, konvergentno mišljenje. Konvergentno mišljenje orijentirano je na suočavanje s problemom ili zadatkom koji ima samo jedno ispravno rješenje. Divergentno mišljenje je prisutno u zadacima u kojima ne postoji samo jedno ispravno rješenje, a ponekad ni zadatak nije jasno definiran.

3.4. Razvojni stupnjevi kreativnosti

S obzirom na složenost kreativnosti kao pojma, ali i kao osobine pojedinca, logično je pretpostaviti da takva kreativnost ne dolazi olakotno i u jednom valu. Također je jasno kako se prema samoj otegotnoj okolnosti teškog definiranja kreativnosti, teško i definira njen rast i razvoj, a još se teže postavljaju jasne granice među raznim fazama. Vodeći se tom pretpostavkom, Taylor Irving je usustavio jedan način kategorizacije, odnosno razvojne stupnjeve kreativnosti prema razini doprinosa originalnosti:

1. Kreativnost spontane aktivnosti – samostalno izražavanje, spontan izraz djeteta

2. Kreativnost usmjerene aktivnosti – spontano izražavanje uz svjesno nastojanje za poboljšanjem, postizanjem „sličnosti“ s realnim objektom
3. Kreativnost invencije – opažanje i izražavanje novih likovnih odnosa
4. Kreativnost inovacije – donošenje značajnih promjena u likovnom izrazu unosenjem složenijih likovno-jezičnih i tehničkih mogućnosti
5. Kreativnost stvaranja – stvaranje potpuno novih likovno-pojmovnih stilova – sustava

Najznačajniji stupnjevi odgajateljima su dakako prvi i drugi stupanj. Prvi stupanj, kreativnost spontane aktivnosti nastupa od prve do šeste godine djetetova života, dok drugi stupanj slijedi nakon prvog i traje do 10. godine. Jasno je da se ove vremenske granice ne mogu uzeti strogo i egzaktno. One su labilne i podložne devijacijama (Grgurić i Jakubin, 1996). No ipak, postoje slučajevi u kojima se kreativnost izgubi, ne iskoristi ili ne razvija. U tome je vidljiv još jedan pristup sagledavanju razvoja likovne kreativnosti. Odgojno-obrazovna struka smatra da djeca nakon polaska u školu gube kreativnost. Ta se pojava tumači na različite načine. Prema prvom tumačenju, nakon polaska u školu se smanjuje prirodna razina znatiželje, te djetetova okolina postaje previše kompleksna kako bi ju mogli istraživati samo svojim osjetilima. Prema drugom tumačenju u fokusu se nalazi školstvo koje omogućava drugačiji način učenja o okolini, djetetu pruža logičke i verbalne instrumente mišljenja kojima dotadašnji način spoznavanja okoline postaje manje efikasan i prije svega manje zastupljen. Prema trećem gledištu školski sustav je također u prvom planu. Naime u školskom se sustavu od pojedinca počinje tražiti drugačija razina spoznaje, od njih se traži točnost, logika i preciznost, a ocjenjuje se i kvaliteta odgovora. Pretpostavlja se da time dijete kreativnost stavlja u drugi plan jer mu je školski način učenja predstavljen kao bolji, prikladniji i prije svega – ispravan. Tom prilično tmurnom slikom razvoja kreativnosti dolazi se do slike današnje stvarnosti u kojoj su (s obzirom na djetinjstvo) susreti s kreativnim odraslim osobama rijetkost (Čudina Obradović, 1990). U literaturi vezanoj za razvoj kreativnosti nailazi se na još jedan pogled na tematiku. Ističe se Gowanova teorija razvoja kreativnosti. U svojoj je teoriji kombinirao razvojne faze Piageta i Eriksonove

faze razvoja ličnosti. Ova teorija razvoja kreativnosti ima osam različitih faza. Gowan je preuzeo četiri razvojne faze od Piageta i postavio ih kao prve četiri faze svoje teorije. Na četvrtoj fazi Piaget staje podrazumijevajući dostizanje najviše razine razvoja, a Gowan vjeruje u daljnji razvoj nakon četvrte faze. U iduće tri faze Gowan otvara vrata trima fazama koje naziva: kreativnost, psihodelija i iluminacija. Svaka od tih faza predstavlja i tri aspekta stvaralaštva; kreativnost – autoritarnost; psihodelija – konvencionalizam i iluminacija – senilnu depresiju, što je vidljivo u *Tablici 2*.

Tablica 2. Razvojne faze prema Gowanu (Gowan , 1980, prema Čudina Obradović, 1990)

		Osnovna karakteristika razdoblja		
		Latencija	Uspostavljanje vlastitog identiteta	Kreativnost
		Usmjerenost na okolinu	Usmjerenost na sebe	Usmjerenost na druge
Rano djetinjstvo	ERIKSON (afektivni aspekt)	temeljno povjerenje - nepovjerenje 1	Autonomija - poniženje 2	Inicijativa -krivnja 3
	PIAGET (kognitivni aspekt)	Senzom. snalaženje – kaos	Predoperac. - autizam	Intuitivnost - imobilizacija
Djetinjstvo i mladost	ERIKSON (afektivni aspekt)	Produktivnost - inferior. 4	Stvoren identitet – konfuzija identiteta 5	Intimnost - izolacija 6
	PIAGET - GOWAN (kognitivni aspekt)	Ovladavanje operacijama - predoperac. mišljenje	Formalne operacije - demencija	Kreativnost- autoritarnost
Zrela dob	ERIKSON (afektivni aspekt)	Plodnost –stagnacija 7	Integritet - očajanje 8	
	GOWAN (kognitivni aspekt)	Psihodelija – konvencionalizam	Iluminacija - senilna depresija	

Pored toga, Gowan smatra da su razdoblja kreativnosti pojedinca izuzetno rijetka i vrijedna. Gowan u svojoj teoriji također ističe problematiku displazije kao najčešću otegotnu okolnost. Smatra da između pete i sedme faze najčešće dolazi do displazije, a pod time misli da se pojedinac razvio u odraslu, zrelu ličnost, ali je ostao u fazi formalnih operacija. Tim zaostatom pojedinac nikada ne doseže kreativnost, koja je prema Gowmanu najsavršeniji oblik ljudskog funkcioniranja (Čudina Obradović, 1990). Iz široke problematike definiranja kreativnosti nailazi se i na problem kategorizacije iste. Teško je usustaviti jednu skalu razvoja kreativnosti koja bi bila široko prihvaćena i široko primjenjiva.

3.5. Darovitost u području likovne kreativnosti

S obzirom na prethodne definicije darovitosti, kreativnosti i likovne kreativnosti, postavlja se pitanje: Što znači biti darovit u području likovne kreativnosti? Autorica Cvetković Lay je taj problem opisala definicijom darovitosti. Darovitost je sklop osobina koje omogućavaju pojedincu da dosljedno postiže izrazito iznad prosječan uradak u jednoj ili više aktivnosti kojima se bavi, te da taj uradak predstavlja značajan kreativni doprinos području u kojemu se javio (Cvetković Lay, 1998:27). U ovakvoj definiciji darovitosti u fokusu je kreativnost kao imperativ cijelog procesa. Drugim riječima, više nije dovoljno iskazati visokorazvijene sposobnosti, već je nužno iskazati i značajan doprinos kreativnosti. Tek se zadovoljavanjem potreba iz područja kreativnosti može razviti darovitost. Dakako tu se nailazi na problem identifikacije djece općenito, a pogotovo identifikacije djece predškolske dobi kao darovite u ovom području. Razlog tomu je što je uistinu rijetkost da djeca ostvare „značajan kreativni doprinos“ u tako ranom razdoblju. No, u tom slučaju se prema djeci primjenjuju lagano izmjenjeni kriteriji vrednovanja, koji se dakako fokusiraju na razinu njihove kreativnosti općenito (Cvetković Lay, 1998). Dodatno fokusiranje ove definicije bilo bi u sužavanju područja kreativnosti k likovnosti odnosno likovnoj kreativnosti. To bi značilo da se darovitost koju pojedinac iskazuje manifestira poglavito (ako ne i isključivo) u likovnom

području. S obzirom na ovako izrazito usku usmjerenost prema materiji, očekivalo bi se da je to područje siromašno istraženo. Suprotno tomu, područje darovitosti u likovnosti je široko istraženo i usustavljeno. Tom se problematikom 1939. godine počeo baviti Norman Maier kada je ustanovio stvaralački sklop karakteristika koji je uvriježen i danas. On je razgraničio tri faktora koji su nužni preduvjet za likovno stvaralaštvo, a očekivano se preklapaju s Renzullijevom definicijom darovitosti: sposobnost, motivacija i kreativnost. Ova tri faktora definiraju što znači biti darovit u području likovne kreativnosti.

U području sposobnosti kod likovno darovitih pojedinaca najistaknutija je sposobnost ona vizualno-spacijalna, a ona je sastavljena od nekoliko različitih sposobnosti:

- vizualna diskriminacija: izuzetno opažanje sitnih detalja, nijansi, točan i jasan izraz prve impresije nekog prizora, lakoća odnosno efikasnost kojom pojedinac prikuplja iskustvo i pretače ga u djelo – pod utjecajem iskustva
- vizualna memorija: lakoća predočavanja, prisjećanje detalja, sposobnost zadržavanja u mislima žive slike prizora s iznimnim detaljima,
- ručna spretnost: jaka koordinacija oko-ruka, uspješnost predočavanja slike iz misli
- estetska inteligencija: kreativna fantazija i estetska procjena

Motivacija je u Maierovim faktorima uobličena kao perzistencija, ustrajnost, želja, visok stupanj interesa, izražena samoinicijativnost, samostalna usmjerenost na zadatak, visoka koncentracija, stavljanje umjetničke aktivnosti na prvo mjesto i slično. Kreativnost kao faktor likovnog stvaralaštva odnosi se na imaginaciju odnosno sposobnost sljubljiivanja perceptivnih dojmova s estetskom komponentom, obilježje originalnoga, manipulacija slikovnim predodžbama radi izražavanja osjećaja, misli ili ideje, visoka razina organizacije te neovisnost u upotrebi impresija i informacija (Čudina Obradović, 1990). Obrazloženje faktora može pomoći u shvaćanju cijelog pojma darovitosti u području likovne kreativnosti.

Shvaćanje darovitosti u području likovne kreativnosti kod djece rane i predškolske dobi ne razlikuje se uvelike od istog područja kod odraslih pojedinaca. Manifestacije kod djece ove dobi su tek prilagođene njihovom razvojnem stupnju i sposobnostima, uzimajući u obzir da su darovita djeca u ovom području u svakom slučaju ipak u raskoraku ispred svojih vršnjaka. Navedena područja odnosno faktori u kojima se pojedinac svrstava kao darovit vrijede i za predškolsku djecu tek uz lagane kontekstualne preinake. Prema tome se indikatori koji su primjenjivi kod predškolske djece mogu primjeniti i na školsku djecu i slično. Dobna granica u kojoj se promatra darovitost je uvijek nešto labilnija budući da je teško svrstati darovite pojedince u skup istih osobina upravo iz razloga što je svako darovito dijete različito i posebno. S obzirom na to, doima se gotovo nemogućim odrediti ponašanja koja bi indicirala darovitost, međutim postoje skupine osobina koje su prilično precizne u indiciranju potencijalne darovitosti iako se u tom procesu uvijek moraju poštivati osnovna pravila identifikacije.

4. INDIKATORI POTENCIJALNE DAROVITOSTI

4.1. Potencijalna darovitost u području likovne kreativnosti

U konačnici, potrebno je istaknuti indikatore potencijalne darovitosti u području likovne kreativnosti. U identificiranju darovite djece najčešće se kao prekretnica uzima djetetovo ponašanje, uspješnost u aktivnostima i razna izvanredna postignuća. To je najvidljiviji način prepoznavanja potencijalnih darovitih pojedinaca, no ovakvo je gledište usko usmjereno na određenu grupu pojedinaca. Ovakvim pristupom lako se uočavaju samo pojedinci koji svoju darovitost ili potencijalnu darovitost iskazuju ponašanjem ili svojim izvanrednim radovima. Međutim, što je s darovitim pojedincima koji ne iskazuju svoju darovitost na lako uočljiv način? Znači li to da oni nisu daroviti? U pokušaju odgovaranja na to pitanje korisno je objasniti dvije različite vrste darovitosti, a to su produktivna i potencijalna (Cvetković Lay, 1998). Većina umjetnika, znanstvenika i darovitih individui iz prošlosti prepoznati su kao daroviti tek kada su značajno doprinijeli društvu, a to je u ranoj ili predškolskoj dobi iznimna rijetkost (George, 2003). Naravno, to ne znači da među tom djecom nema darovite djece, nego samo da ju je teže uočiti. Produktivna i potencijalna darovitost su u ovom segmentu od velike pomoći jer se na taj način postavlja granica između te dvije krajnosti i otvara novi pogled na djecu odnosno njihov potencijal. Produktivna darovitost još se naziva i manifestiranom darovitošću (Koren, 1989), a pod tim se podrazumijeva darovitost u pravom smislu riječi prilikom koje darovit pojedinac iskazuje izrazito natprosječne rezultate, doprinosi društvu, kreira i slično. Djeca kod koje takvo ponašanje nije vidljivo, ali imaju predispozicije za razvijanje takve pojave, nazivaju se potencijalno darovitom djecom. Njihove predispozicije čine sklopovi naslijeđenih komponenti koje omogućavaju da se neke sposobnosti jače ili slabije razviju. Takva djeca u sebi nose potencijal koji im omogućava da postanu daroviti (Cvetković Lay, 1998). Između potencijalne darovitosti i darovitosti ipak postoji jedan prazan prostor koji je potrebno ispuniti ispravnim odgojnim utjecajima. Tim prostorom upravljaju i razni okolinski faktori, a upravo o tome ovisi hoće li se ta potencijalna darovitost razviti u željenom smjeru ili ne.

4.2. Tipovi darovite djece

Osim okolinskih faktora, važno je izdvojiti i činjenicu da nisu sva darovita djeca jednaka odnosno da postoje različiti tipovi darovite djece. U tom kontekstu razlikuju se najmanje tri skupine takve djece.

Prvu skupinu čine djeca koja iskazuju visoka postignuća u aktivnostima kojima se bave odnosno ona koja u svim područjima iskazuju izrazito visoku razinu uspješnosti. Neke indikacije koje se primjećuju kod takvog tipa djeteta su: brzo i lako učenje i shvaćanje, postavljanje istraživačkih pitanja, posjedovanje bogatog riječnika, kao i velikog broja informacija i ideja. Ovakva se ponašanja relativno lako primjećuju no može doći do teškoća u zadovoljavanju potreba takvog djeteta. Naime ta djeca, osim nezasitne potrebe za novostima, imaju snažne socijalne i odgojno-obrazovne potrebe (Cvetković Lay, 1998).

Druga skupina darovite djece jest skupina djece koja imaju određene teškoće u ponašanju kod kojih se visoke sposobnosti otkriju tek procesom identifikacije. Općenito su darovita djeca jako osjetljiva na zanemarivanje odnosno ne-identificiranje. Time se ujedno ne ispunjuju njihove odgojno-obrazovne potrebe koje slijede njihov razvojni potencijal. Uslijed takvog slabog praćenja potreba darovitog djeteta, mogu se razviti razna ponašanja nalik neprilagođenosti: nemir, svojeglavost, agresija, upornost, nezainteresiranost za skupni rad, privlačenje pozornosti, odbijanje vrtića i slično. Zbog takvih obrazaca ponašanja odgajatelji često smatraju tu djecu „napornom“ i neprilagođenom. Ovakva slika stvarnosti dakako ne znači da su sva neprilagođena djeca darovita, već da su ta darovita djeca razvila takav oblik ponašanja uslijed ne ispunjavanja njihovih posebnih potreba (Cvetković Lay, 1998).

Treća skupina djece podrazumijeva darovitu djecu koja su tiha, stidljiva i povučena. Ovakvi daroviti pojedinci nerijetko se ponašaju konformistički, ograničenu okolinu ne doživljavaju kao frustraciju te se često prilagođavaju svojim vršnjacima ne bi li ostali neprimjećeni. Ovakvu je darovitu djecu vrlo teško uočiti zbog njihove mirne i povučene

prirode te zbog vrlo niske razine njihovih zahtjeva. Daroviti pojedinci iz ove skupine su većinom djevojčice (Cvetković Lay, 1998).

4.3. Predrasude, stereotipi i lažna uvjerenja

Identifikacija darovitosti je samo jedan oblik organizirane podrške darovitima. To obuhvaća niz međusobno povezanih komponenti gdje se ističu: odgojno-obrazovni sustav, sustav profesionalne orijentacije i profesionalnog razvoja, sustav materijalne pomoći, stručne i društvene organizacije te institucije (Koren, 1989). U području identifikacije važno je navesti i potencijalne krive puteve u tom kontekstu. Nerijetko se događa da se krivo identificiraju djeca koja zapravo nisu darovita kao darovita ili djeca koja jesu darovita kao nedarovita (Dorance, 2003)d. U toj krivoj procjeni ima nekoliko čimbenika koji mogu potencijalno navoditi krivu identifikaciju. Većinom se ti čimbenici odnose na precjenjivanje ili podcjenjivanje nekih njihovih sposobnosti, a Cvetković Lay (1998) ističe da su to sljedeći:

- obiteljski status djeteta (često se događa da se precjenjuju sposobnosti djece iz obitelji s visokim socio-ekonomskim statusom, a podcjenjuju sposobnosti djece iz obitelji s niskim socio-ekonomskim statusom)
- ponašanje djeteta (često se precjenjuju ponašanja poslušne i popularne djece s visokom motivacijom za rad, a podcjenjuju djeca s lošim ponašanjem, stidljiva i povučena djeca s niskom motivacijom za rad i postignuće)
- znanje djeteta (često se precjenjuju djeca s općenitim većim znanjem, tečnim govorom, bogatim rječnikom i djeca koja rano počinju čitati, a podcjenjuju djeca s manjim općim znanjem, koja imaju siromašniji rječnik i koja ne iskazuju interes za ranim čitanjem)
- tjelesni izgled djeteta (često se precjenjuju naprijednijeg tjelesnog razvoja i generalno privlačnija i „ljepša“ djeca, a podcjenjuju se djeca

slabijeg tjelesnog razvoja i generalno manje privlačna djeca s naglaskom na djecu s teškoćama u razvoju)

Uzimajući ovo u obzir, također je bitno napomenuti da je ove čimbenike važno sagledati kao cjelinu, a ne zasebno. Osim toga, stereotipi su vidljivi i u slučaju konkretnijeg fokusiranja na likovno darovitu djecu. Smatra se da likovno darovite individue ne zahtjevaju posebno likovno obrazovanje što se protivi stručnim aktualnim razmišljanjima kako je ta poduka itekako potrebna i to u što ranijoj fazi. Također se smatra da je identifikacija likovno darovite djece jednostavna jer je taj dar lako uočljiv. Protuargumenti ovoj pretpostavci su ti da je moguće da dijete pokazuje darovitost isključivo izvan odgojno-obrazovne ustanove, zatumljuje darovitost kako se ne bi isticalo među vršnjacima ili pak njegovo stvaralaštvo nije u skladu s očekivanjima i zahtjevima. Osim toga, nerijetko vlada opće mišljenje da su sva djeca likovno darovita što šteti programu za podršku djeci koja zaista jesu darovita. Suprotno tom stereotipu, nailazi se i na teorije po kojima su u današnjici izuzetno rijetka djeca zaista likovno darovita. Ovakav je pristup jednako štetan jer ne ide u korist djeci koja su potencijalno darovita. Naposljetku, vlada mišljenje kako za likovnu darovitost nije potrebna visoka razina opće inteligencije. Smatra se da su za ovo djelomično „zaslužni“ znanstvenici koji su u procesu definiranja darovitosti nastojali odvojiti darovitost od kvocijenta inteligencije (Čudina Obradović 1990). U svakom slučaju stereotipi su potencijalne i realne opasnosti prilikom identifikacije, kako za darovite, tako i za nedarovite pojedince. Potrebno je nastojati se lišiti stereotipa i postupiti stručno.

4.4. Identifikacija darovite djece

Prilikom uvida u ovoliko mogućih devijacija od ispravnog puta k identifikaciji darovite djece, postavlja se pitanje kako to ispravno učiniti? Koren (1989) ističe nekoliko činjenica kojima se valja voditi prilikom rada s darovitom ili potencijalno darovitom djecom. U svakoj generaciji postoji određeni postotak darovite djece, otprilike 1-5% što svakako treba uzeti u obzir prilikom uključivanja djeteta u odgojno-obrazovni sustav. U tom odgojno-obrazovnom sustavu važno je organizirati neki oblik procesa identifikacije (Harapin-Mehkek, 2002). Pri tom procesu važno je voditi se činjenicom da je to stalni i

kontinuirani proces u kojem su sva djeca potencijalni kandidati Ozimec (1998), a treba uzeti u obzir i njihovu razinu otvorenog iskazivanja te darovitosti i prema tome razviti senzibilitet. Nadalje, identifikacija mora biti izvršena na razini grupe stručnjaka kako bi se utvrdile trajne, općevrijedne osobine pojedinca. Osim toga, važno je tijekom procesa identifikacije osvijestiti da je darovitost djeteta posljedica razvoja sklopa osobina, te da je jednako važno podržavati i poticati daljnji razvoj tih osobina prije procesa identifikacije. Konkretni indikatori koji ukazuju na darovito dijete u predškolskom uzrastu prema Čudini Obradović (1990) su:

- Vanjsko ponašanje
 - znatiželja, postavljanje puno pitanja
 - elokvencija, bogat rječnik, daleko ispred vršnjaka
 - dobro pamćenje
- Kvalitativne razlike
 - smisljena i kvalitetna pitanja
 - kvalitetni odgovori na pitanja, elaboriranje
 - primjena stečenog znanja u novim situacijama
 - samoukost, učenje imitacijom
 - metamemorija – svijest o procesima vlastitog pamćenja
- Specifične karakteristike koje pokazuju samo neki pojedinci
 - kreativnost iz divergentnog mišljenja
 - smisao za humor
 - stjecanje apstraktnih predodžbi
 - jaka koncentracija i dugo bavljenje zadatkom, upornost
- Negativni aspekti karakteristika darovitosti
 - moguća velika razlika između tjelesnog i intelektualnog razvoja, moguća frustriranost djeteta zbog toga
 - moguća dosada zbog prevelike jednostavnosti zadataka
 - moguća nedisciplina uslijed dosade
 - moguća nedisciplina uslijed iznimne znatiželje

U ovom segmentu darovitosti u predškolskom uzrastu, Cvetković Lay (1998) također ističe indikatore kojima se ukazuje na darovitost:

- zdravija su, tjelesno naprednija
- puna energije, malo sna
- širok spektar interesa
- postavljaju „zrela“ pitanja
- pamte s manje ponavljanja
- široko opće znanje
- zapažaju više detalja
- širi raspon pozornosti
- ustrajnost na temi i u radu
- povezivanje uzork-posljedica
- nalaženje više rješenja za isti problem
- zreliji interesi
- fleksibilnija u novim situacijama
- angažman u više stvari istovremeno
- neovisnija
- osjetljiva na nepravdu

4.5. Indikatori darovitosti u likovnom području

Navedenim indikatorima opisano je darovito dijete, iako se među njima teško uočavaju obrasci iz likovnog područja. Indikatori strogo u likovnom području su sljedeći (Chetelat, 1981 prema Čudina Obradović, 1990):

- pokazuju veći raspon u izboru tema
- imaju širi likovni vokabular
- likovno su razvijenija od vršnjaka
- neobično razvijena mašta
- sposobnija prikazati pokret na slici/crtežu
- bolje svjesno grupiraju objekte od prosjeka
- sposobnija postići suptilnost u upotrebi boja i kontrasta
- svjesna ograničenja pojedinih likovnih medija
- spremnija proširiti interes na nove teme i sadržaje
- snažno vizualno percipiranje i precizno zapažanje
- dobra usklađenost vizualnog opažanja i vizualne memorije
- osjetljivost na neobične predmete i oblike

- izniman razvoj u području stvaranja oblika, grupiranja, prikaza pokreta i upotrebe boje
- pokazuju veći interes za estetske kvalitete umjetničkog djela

Navedene karakteristike darovite djece u području likovne kreativnosti zasigurno uvelike doprinose identifikaciji darovitih pojedinaca. Dakako sve se karakteristike trebaju uzeti s dozom rezerve i biti oprezan pri identifikaciji koja zasigurno nije beznačajna. Međutim to ne znači da je potrebno zanemariti sve indikatore kako ne bi slučajno došlo do „lažnog etiketiranja“ nedarovitog djeteta. Cvetković Lay (1998) navodi kako je manje štetno pogrešno identificirati neko nedarovito dijete i uvrstiti ga među darovite nego izostaviti identifikaciju jednog darovitog pojedinca i ne osigurati poticaje za daljnji razvoj (Cowley 2006). Iz tog razloga, kako bi se identificiranje svelo na razinu rijetkih pogreški, identifikacija se vrši na neke od sljedećih načina: identifikacija na temelju odgajateljevih opažanja; pomoću listi za identifikaciju (koje ispunjavaju odgajatelji, roditelji i dijete); putem procjene radova; putem mišljenja afirmiranih umjetnika. Zapažanja odgajatelja i roditelja sistematiziraju se putem predložka odnosno liste za identifikaciju koja je prikazana u *Tablici 3*. (Čudina Obradović, 1990:131). Odgovorima se dobiva opći pregled i uvid u darovitost djeteta. Kao i njegovu potencijalnu darovitost i sposobnosti.

Tablica 3.: Lista za identifikaciju darovitosti (Čudina Obradović, 1990:131)

Lista za identifikaciju likovne darovitosti kod djece			
Pokazuje li dijete sljedeće karakteristike:			
	nikad	nekad	Često
Duga razdoblja angažiranosti u svom radu	x	x	x
Duga razdoblja promatranja reprodukcija, slika i umjetnina	x	x	x
Interes za čitanje i gledanje knjiga o umjetnosti	x	x	x
Interes za skupljanjem likovnog materijala	x	x	x
Interes za osjetilne karakteristike predmeta ili likovnih produkata (tekstura, volumen)	x	x	x
Stvaranje zabilješki crtanjem ili pisanjem planova za ideje	x	x	x
Izrazita sposobnost zapažanja detalja	x	x	x
Izrazita sposobnost pamćenja detalja i cijele strukture	x	x	x
Maštovitost, brojnost različitih ideja	x	x	x
Visoka tehnička vještina likovnog izražavanja	x	x	x
Sposobnost organiziranja materijala, kompozicija	x	x	x
Svijest o mogućnostima i ograničenjima likovnih sredstava	x	x	x
Sposobnost lakog prelaženja s jednog lik. sredstva na drugo	x	x	x
Sposobnost da si samo zada lik. zadatak i izvede ga do kraja	x	x	x
Sposobnost za samostalno istraživanje slobodnim eksperimentiranjem i igrom	x	x	x
Užitak u rješavanju teških likovnih zadataka	x	x	x
Toleriranje teškoća tijekom likovnog stvaranja	x	x	x
Sposobnost evaluacije vlastitog uratka	x	x	x
Postavljanje visokih kriterija za vlastiti rad	x	x	x
Realistična procjena postignutog i plan za buduću akciju	x	x	x
Inicijativa u kolektivnom likovnom radu	x	x	x
Rani izbor „umjetničkog zanimanja“	x	x	x

5. INDIKATORI POTENCIJALNE DAROVITOSTI PREDŠKOLSKE DJECE U PODRUČJU LIKOVNE KREATIVNOSTI

Istraživanje likovne darovitosti u području likovne kreativnosti predškolske djece orijentirano je na grafičke obrasce prikupljanja podataka. Iz tog razloga ne postoji puno istraživanja kojima su obuhvaćena djeca predškolske dobi, a koja se provode putem upitnika upravo radi njihovih razvojnih specifičnosti. Ovim kompleksnim istraživanjem željeli su se dobiti rezultati na temelju kojih bi se napravili indikatori za identifikaciju likovne darovitosti predškolske djece u području njihove likovne kreativnosti. Tijekom 2018. godine provedeno je testiranje djece predškolske dobi u nekoliko dječjih vrtića na području Istre i Kvarnera, po prvi puta u Republici Hrvatskoj. Tom prilikom primijenjen je EPoC test potencijalne kreativnosti, čiji su autori Robert J. Sternberg i Todd Lubart. Test se primjenjuje na međunarodnoj razini (Francuska, Engleska, Njemačka, Turska, Poljska, Portugal, Kina, Slovenija...), a za potrebe ovog istraživanja primijenio se i u grafičko-slikovnoj i jezično-literarnoj domeni. EPoC test i popratni priručnici objavljeni su u nakladi međunarodnog nakladnika testova Hogrefe. Testom grafičko-slikovne domene ispituju se konvergetno intergrativno mišljenje i divergentno eksplorativno mišljenje.

Predškolska djeca koja su testirana u grafičko-slikarskoj domeni, paralelno su oblikovala i druge crteže i slike koji su bili analizirani na način proučavanja manifestacije faktora likovne kreativnosti. U radu se daju vizualni primjeri nekih od navedenih likovnih uradaka na kojima su vidljivi ti faktori. Navedeni faktori kreativnosti su: originalnost, elaboracija, redefinicija, osjetljivost za likovni problem, fleksibilnost, fluentnost.

- Originalnost je uočljiva u segmentima gdje se obične stvari prikazuju na neobičan način, u situacijama kada dječji uradak odstupa od poznatih, tipičnih i očekivanih likovnih ideja odnosno likovnih rješenja. Ujedno pojedinac nikada ne pokazuje tendenciju kopiranja nečijeg uratka te u svojim radovima često pokazuje smisao za humor.

- Elaboracija kao faktor likovne kreativnosti uočljiva je pri dječjoj odlučnosti u rasporedu prikazivanja likovnih elemenata (prikazivanje točke, crte, boje, površine...), odnosno pri dječjoj sposobnosti organiziranja i sistematiziranja likovnog procesa izražavanja. Također je uočljiva u lakoći djetetova izraza na različitim formatima podloge te slobodnom likovnom izražavanju po cijeloj plohi.
- Redefinicija kao faktor likovne kreativnosti uočljiva je prilikom opetovanog crtanja/slikanja iste teme ili ponavljanja istog uratka s manjim odstupanjima u odabiru sredstva, materijala, drugačijim rasporedom likovnih elemenata (boje, crte, točke...). Također je uočljiva ukoliko pojedinac rado vrši preinake uradaka, oblikuje ih iz jedne forme u drugu ili čak iz jedne tehnike u drugu te ukoliko rado stvara nove igračke ili predmete od već postojećih, mijenja im namjenu i izgled te funkciju.
- Osjetljivost za likovni problem uočava se uslijed djetetove sposobnosti za rješavanjem i primjećivanjem likovnog problema te uslijed djetetovog oduševljenja novim idejama.
- Fleksibilnost kao faktor likovne kreativnosti uočava se prilikom djetetove inicijative da uobičajene likovne tehnike i značajke likovnog izražavanja koristi na nove načine te lako prelazi s jednog likovnog sredstva na drugo. Fleksibilnost je također prisutna ukoliko pojedinac lako dolazi do ideja o mnogim različitim primjenama istog predmeta te ukoliko je vješt u praktičnim sposobnostima (provlačenje konca kroz ušicu igle, vezanje tenisica, pribijanje čavala, lijepljenje polomljenih dijelova i sl.).
- Fluentnost je kao faktor likovne kreativnosti uočljiva u sposobnosti stvaranja velike produkcije likovnih ideja i stvaranju više likovnih uradaka koji rješavaju isti likovni problem ili temu na različite načine. Osim toga uočljiva je i u prikazu bogatom likovnim elementima (crtama, bojama, oblicima, točkama, plohamama...).

Svrha ovog istraživanja jest unaprijediti postojeći sustav identifikacije likovno kreativne, likovno potencijalne darovite djece predškolske dobi kako bi bio primjenjiv u radu odgojitelja u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.

Cilj ovoga istraživanja bio je utvrditi indikatore potencijalne darovitosti u području likovne kreativnosti u predškolske djece (od 5 i 6 godina).

Istraživanjem se žele provjeriti indikatori potencijalne likovne darovitosti predškolske djece u likovnim područjima izražavanja crtanjem i slikanjem kod predškolske djece u dobi od 5. i 6. godine života.

Metoda istraživanja i uzorak ispitanika

U svrhu prikupljanja podataka potrebnih za realizaciju osnovnog cilja istraživanja, provodi se terensko, individualno istraživanje u kojem su proučeni likovni uradci djece u području crtanja i slikanja. Uzorak ispitanika čini stotinjak predškolske djece u dobi od 5 i 6 godina.

Istraživanje je provedeno u ustanovama Dječjeg vrtića Rijeka i Dječjeg vrtića Pazin, odnosno u centru predškolskog odgoja Potok, podcentru Potok; centru predškolskog odgoja Sušak, podcentru Morčić; Dječjem vrtiću Loptica, Općina Viškovo; Dječjem vrtiću Olga Ban, Pazin i Dječjem vrtiću Tinjan. Istraživanje je prema prethodno spomenutom, velika suradnja nekolicine ustanova, mentora, studenata, odgajatelja i stručnjaka. Za potrebe istraživanja u ovom radu primijenit će se metoda analize dječjih likovnih uradaka. Prikupljanje likovnih uradaka trajalo je tijekom travnja, svibnja i polovice lipnja 2018. godine .

Dječji likovni uradci su digitalizirani i sigurno pohranjeni pod šifrom. Sve informacije dobivene ovim istraživanjem ostaju povjerljive. Nitko osim educiranog primjenitelja testa potencijalne kreativnosti nema pristup tim podacima u njihovom izvornom obliku.

Mjerni instrumenti

Mjerni instrumenti koji su korišteni za potrebe ovog istraživanja su crteži i slike predškolske djece u dobi od 5 i 6 godina.

Rezultati i rasprava

Rezultati istraživanja odnose se na dječje likovne uradke, kojih je mnogo pa je u ovom radu egzemplarno odabranih nekoliko u kojima su vidljivi ispoljeni faktori likovne kreativnosti.

Slika 2: Djevojčica E.S. - 7 godina

Na likovnom uradku se među faktorima likovne kreativnosti ističe originalnost. To je uočljivo po elementima koji se nalaze na haljini ženskog lika s uradka. Ornamentika haljine oblikovana je na neobičan način, a djevojčica ju je odlučila ukrasiti bombonima, zvjezdicama, dijamantom, srcima, šminkom – ružem i sl. Originalnost na ovom uradku također je uočljiva u smještaju zjenica unutar očiju lika s uradka, kao i smještaju trepavica na očima. Zjenice su postavljene uz desni rub oka, dok je uobičajenija pojava smještanje zjenica u sredinu oka. Trepavice su poredane poglavito uz lijevi rub oka što je također neuobičajeno, a prema tome i originalno.

Slika 3: Djevojčica E.S. - 7 godina

Na ovom se likovnom uradku od faktora kreativnosti uočavaju fluentnost, elaboracija i elementi osjetljivosti za problem. Fluentnost je prije svega uočljiva na temelju bogatstva elemenata na uradku (mačke, ribe, leptiri, srca, zvijezde, nebo, trava, mjehuri zraka, sunce...). Elaboracija je uočljiva rasporedu svih elemenata na papiru, s vrlo malo praznog prostora. To upućuje na dobro vladanje dvodimenzionalnim prostorom, odnosno plohom. Osjetljivost za problem uočljiva je u narativnom prikazu radnje. To je postignuto velikim brojem detalja u sklopu svih elemenata na papiru – senzibiliziranje.

Slika 4: Djevojčica K.R. - 7 godina

Na ovom uradku među elementima likovne kreativnosti ističu se elaboracija i originalnost. Elaboracija je uočljiva jer dijete neuobičajeno određuje kompoziciju djela u dijagonalni raspored i time upotpunjava cjelovit vizualni prikaz. Originalnost je vidljiva, osim u inovativnosti dijagonalne kompozicije, i u načinu miješanja boja izravno na papiru.

Slika 5: Dječak S. I. – 7 godina

Na ovom likovnom uradku među faktorima likovne kreativnosti ističe se fleksibilnost. Ona se uočava u prikazu novčanica na razne, nove načine, osmišljavajući novi dizajn. U sklopu fleksibilnosti se ističe i humor budući da su novčanice i kovanice u iznosima po 3, 6, 8 i 9 jedinica vrijednosti. Na uradku uostalom uočava i dosljedna elaboracija budući da je gotovo cijeli papir ispunjen, a novčanice i kovanice ritmično raspoređene. Naposljetku uočava se i dosljednost u popunjavanju ploha.

Slika 6: Dječak L. P. – 6 godina

Na ovom likovnom uradku prije svega se ističe kombiniranje likovnih tehnika (olovka i drvene boje), a zatim i fluentnost. Fluentnost je uočljiva u raznovrsnosti i bogatstvu likovnih elemenata (boje, crta, točaka...), kojima se prikazuju bića na slici, čime je predočena dinamika radnje branja jabuka. Osjetljivost za prikaz likovnog problema uočava se i u pojavnosti šišmiša među ostalim dnevnim životinjama.

Slika 7: Dječak L.M. – 5 godina

Ovaj koloristički prikaz nastao je bojanjem ploha različitim bojama čime je stvorena dinamika radnje. Bogatstvom odabira raznih boja, dječak je izrazio fluentnost. Također je dobro elaborirao raspored i ritmičnost boja po površini papira, dok je ljudsku figuru smjestio u središnjem dijelu papira.

Zaključci istraživanja

Proučavanjem likovnog stvaralaštva djece u 5. i 6. godini života, na temelju analize njihovih crteža i slika, zaključuje se sljedeće:

1. Razlika između likovnih uradaka – produkata EPoC testa i ovih navedenih u radu je u tome što su se testom tražili njihovi kreativni produkti vođeno zadanom jedinicom vremena ispitujući divergentno-eksplorativno ili konvergetno-integrativno mišljenje, dok su radovi navedeni u ovom radu nastali kao produkt dječje potrebe slobodnog izražavanja s trajanjem u suglasju s njihovom motivacijom.
2. Dječji likovni uradci dio su ekspresivne i produktne kreativnosti jer su nastali na temelju njihovih doživljaja i slobodnog izraza u različitim formatima crteža i slika.
3. Na crtežima i slikama uočeni su svi navedeni faktori likovne kreativnosti u različitoj zastupljenosti kombinacijama.
4. Za ispoljavanje dječje likovne kreativnosti kao dijela likovne darovitosti presudna je osobnost odgojitelja, za kojega je bitno poznavanje faktora likovne kreativnosti, kako bi ih mogao poticati u raznovrsnom likovnom izražavanju djece u svim likovnim područjima.

6. ZAKLJUČAK

Prilikom sagledavanja djeteta u punoj snazi njegova potencijala, otvaraju se brojni razni putevi i mogućnosti kojima se može baviti. Potencijal djeteta vidljiv je u mnogim područjima a nerijetko je to upravo u likovnom području. Budući da je likovnost izrazito široko područje, dovoljno je sagledati pojedinca u samo jednom od područja likovnosti. Područje likovne kreativnosti izuzetno je plodno područje za razne potencijale, a djeca se vrlo često u ovom području nalaze ispred odraslih. Tu se razlikuju razni pojmovi kao što su darovitost, talent, kreacija, bistro dijete i slično, što je bilo problematizirano u teorijskom dijelu rada. Svaki od ovih pojmova zahtjeva jedan drugačiji pristup. Jednako tako, važno je da pristup bude prilagođen svakoj individui zasebno, poštujući i potičući razlike i potrebe. Važno je biti informiran o terminologiji i primjeni u praksi, kao i o indikatorima darovitosti u ovom području kako bi se pojedincu mogla pružiti što kvalitetnija okolina za daljnje razvijanje istog potencijala. Takvom odgojno-obrazovnom praksom stvara se snažna veza i čvrsti temelji za budućnost pojedinca, ali tako i budućnost općenito. Svako ulaganje u potencijal izrazito je važno i korisno, te se na taj način može početi mijenjati odgojno-obrazovna praksa kojom se poštuje individualnost.

Odgojno-obrazovnu skupinu čine djeca različitih osobnosti i drugih razvojnih značajki i mogućnosti. Svako je dijete jedinstvena individua koja zaslužuje pojedinačan pristup radi poštivanja njihovih različitih razvojnih potreba. Likovno daroviti pojedinci se rado izražavaju te pokazuju jak interes za likovnim stvaralaštvom, pokazuju veliku motivaciju i volju za rad. Takvi pojedinci su spremni na izazove te su snažno intrinzično motivirani. Važno je pokušati prilagoditi kulturu odgojno-obrazovne ustanove (prostorno-materijalne uvjete i način rada osoblja) kako bi se što kvalitetnije poticalo njihovo stvaralaštvo i njihov dar. Odgajatelji u ovom slučaju imaju ključnu ulogu u prepoznavanju i daljnjem poticanju takvih pojedinaca kako se njihov potencijal ne bi zapostavio. U tom smislu najvažniji je aspekt senzibilitet odgajatelja i stručnih suradnika i njihovo usavršavanje.

Zaključci istraživanja usmjereni su na analizu dječjih produktivnih i ekspresivnih značajki uočenih na likovnim uradcima. Tijekom analize uočeno je da su odabrani faktori likovne kreativnosti direktni i jasni pokazatelji raznih oblika pojavnosti likovne kreativnosti, kao njihovih individualnih značajki. Od velike koristi su u smislu identifikacije njihove likovne kreativnosti u segmentu likovne darovitosti, radi poticanja njihovih likovnih i drugih razvojnih mogućnosti.

Tijekom ovog istraživanja stvorena je potreba da se ono u budućnosti nastavi u smjeru usporedbe dobivenih dječjih likovnih uradaka s njihovim likovnim rezultatima EPoC testa.

7. LITERATURA

1. Cowley, S. Tajne uspješnog rada u razredu : vještine, tehnike i ideje. Zagreb : Školska knjiga, 2006.
2. Čudina-Obradović, M. (1990). *Nadarenost : razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Cvetković Lay, J., Sekulić Majurec, A. (1998). *Darovito je, što ću s njim?*. Zagreb: Alinea.
4. Dorance, S.; Guillaumond, F. 80 kreativnih likovnih radionica za odgajatelje i učitelje. Zagreb : Profil International, 2003.
5. George, D. (2005). *Obrazovanje darovitih: kako identificirati i obrazovati darovite i talentirane učenike*. Zagreb: Educa.
6. Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno – likovni odgoj i obrazovanje : metodički priručnik*. Zagreb: Educa.
7. Harapin-Mehkek, R. Ideja! : priručnik iz likovne kulture u razrednoj nastavi. Zagreb : Znanje, 2004.
8. Karlavaris, B. (1988). *Metodika likovnog odgoja 2*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
9. Koren, I. (1989). *Kako prepoznati i identificirati nadarenog učenika*. Zagreb: Školske novine.
10. Ozimec, S. (1998). *Arhimedovci: portreti darovito-kreativne mladeži : (curriculum gloriae)*. Varaždinske Toplice: Tonimir.
11. Vodopija, Š. (2004). *Kako otkriti i potaknuti darovitost: savjetnik*. Rijeka: Naklada Žagar.